

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІСОТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ**

**Навчально-науковий інститут суспільних наук, адміністрування та права
Кафедра публічного управління та адміністрування**

На правах рукопису

Соболенко Артем Ігорович

**ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ У
ЗБЕРЕЖЕННІ ЄДНОСТІ ГРОМАД, НАСЕЛЕННЯ ЯКИХ ВИЇХАЛО З
ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ**

спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

група ПУА-61м

**Робота на здобуття кваліфікації
магістра публічного управління та адміністрування**

Науковий керівник
д.держ.упр.,проф.
Калашник Надія Сергіївна
професор кафедри публічного
управління та адміністрування
НЛТУ України

Львів – 2025

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІСОТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ**

Навчально-науковий інститут суспільних наук, адміністрування та права

Кафедра публічного управління та адміністрування

Sobolenko Artem

**Взаємодія органів публічної влади та громадськості у збереженні єдності
громад, населення яких виїхало з тимчасово окупованих територій**

**Interaction of public authorities and the community in preserving the unity in
community whose population has been displaced out of temporarily occupied
territories**

Автор роботи

Соболенко А.І.

підпис

Науковий керівник

Калашник Н.С.

підпис

«До захисту допускаю»

Завідувач кафедри

Калашник Н.С.

підпис

АНОТАЦІЯ

Соболенко А.І. Взаємодія органів публічної влади та громадськості у збереженні єдності громад, населення яких виїхало з тимчасово окупованих територій– Рукопис.

Робота на здобуття ступеня магістра за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування». – Національний лісотехнічний університет України – Львів, 2025.

У роботі досліджено теоретичні, практичні та правові аспекти взаємодії органів публічної влади та громадськості у збереженні єдності громад в умовах війни, а також соціально-економічні та інтеграційні процеси, пов'язані з внутрішнім переміщенням населення. Особлива увага приділена аналізу трансформації місцевих спільнот під впливом воєнних викликів, оцінці спроможності органів місцевого самоврядування оперативно реагувати на надзвичайні ситуації та забезпечувати прийом внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з наданням інфраструктурних і соціальних послуг на належному рівні. Наголошено на ролі реформи децентралізації у зміцненні економічної та фінансової стійкості громад, а також підвищенні автономії та здатності приймати управлінські рішення в кризових умовах. У роботі окремо розглянуто інструменти взаємодії громадянського суспільства та органів влади, які сприяють підтримці соціальної цілісності, зокрема моніторингову, аналітичну, інформаційну, та роз'яснювальну діяльність, а також механізми залучення волонтерських ініціатив, партнерства з міжнародними організаціями.

Особливу увагу приділено аналізу нормативно-правового забезпечення співпраці органів публічної влади та громадських організацій у воєнний період. Встановлено, що існуюча правова база створює умови для ефективної взаємодії, проте потребує удосконалення з точки зору прозорості, підзвітності та чіткого визначення функцій громадських інститутів. Запропоновано рекомендації щодо розробки, внесення змін до законодавства та запровадження правових механізмів підтримки нових форм взаємодії у кризових умовах.

Проаналізовано соціально-економічні наслідки внутрішнього переміщення населення для приймаючих громад. Встановлено, що прибуття ВПО створює значний тиск на інфраструктуру, соціальні послуги та ринок праці, водночас стимулює розвиток місцевої економіки та волонтерських мереж. Визначено ключові фактори успішної інтеграції ВПО, серед яких комунікація, планування, гнучкість управлінських рішень, а також активна участь громадськості і ВПО у місцевих процесах. Сформульовано пропозиції щодо підвищення ефективності інтеграційних процесів.

У роботі здійснено комплексний аналіз практик взаємодії влади та громадськості, оцінено механізми фінансової підтримки та соціальної інтеграції ВПО, а також розроблено рекомендації щодо підвищення єдності та стійкості громад у кризових умовах. Запропоновані заходи сприятимуть зміцненню соціальної згуртованості, підвищенню економічної активності, інтеграції ВПО у нове соціальне середовище та ефективному використанню потенціалу громадянського суспільства. Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, громади, місцеве самоврядування, громадянське суспільство, інтеграція, соціальна згуртованість, воєнні виклики.

Ключові слова: громади, місцеве самоврядування, внутрішньо переміщені особи, громадянське суспільство; соціальна згуртованість, воєнні виклики.

ABSTRACT

Sobolenko Artem. Interaction of public authorities and the community in preserving the unity in community whose population has been displaced out of temporarily occupied territories– Manuscript.

Thesis for earning Master’s Degree in the speciality “Public Management and Administration”. - Ukrainian National Forestry University –Lviv, 2025.

The study examines the theoretical, practical, and legal aspects of the interaction between public authorities and civil society in maintaining community cohesion during wartime, as well as the socio-economic and integration processes related to the internal displacement of population. Special attention is paid to the analysis of the transformation of local communities under the influence of wartime challenges, the assessment of the capacity of local self-government bodies to respond promptly to emergencies, and the provision of support for internally displaced persons (IDPs), including infrastructure and social services at an appropriate level. The role of the decentralization reform in strengthening the economic and financial stability of communities, enhancing their autonomy, and improving their ability to make management decisions under crisis conditions is emphasized.

The study also examines the tools of interaction between civil society and authorities that contribute to maintaining social cohesion, including monitoring, analytical, informational, and explanatory activities, as well as mechanisms for engaging volunteer initiatives and partnerships with international organizations. Particular attention is given to the analysis of the legal framework for cooperation between public authorities and civil society organizations during wartime. It is established that the existing legal framework provides conditions for effective interaction; however, it requires improvement in terms of transparency, accountability, and clear delineation of the functions of civic institutions. Recommendations are proposed for the development, amendment, and implementation of legal mechanisms to support new forms of interaction in crisis conditions.

The socio-economic consequences of internal displacement for host communities are analyzed. It is found that the arrival of IDPs creates significant

pressure on infrastructure, social services, and the labor market, while simultaneously stimulating the development of the local economy and volunteer networks. Key factors for successful IDP integration are identified, including communication, planning, flexibility of management decisions, and active participation of both civil society and IDPs in local processes. Proposals are formulated to improve the effectiveness of integration processes.

A comprehensive analysis of practices for interaction between authorities and civil society is carried out, mechanisms for financial support and social integration of IDPs are evaluated, and recommendations are developed to enhance community cohesion and resilience in crisis conditions. The proposed measures are expected to strengthen social solidarity, increase economic activity, facilitate the integration of IDPs into the new social environment, and promote effective use of the potential of civil society.

Keywords: internally displaced persons, communities, local self-government, civil society, integration, social cohesion, wartime challenges.

**Translator: Senior Lecturer at the Department of
Public Management and Administration
Ukrainian National Forestry University**

Olha Olefirenko

“Translation is accurate and correct”

phone number +38 (050) 317-33-61

or by email: olefirenko@nltu.edu.ua

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗБЕРЕЖЕННІ ЄДНОСТІ ГРОМАД	10
1.1 Розвиток громад в умовах війни.....	10
1.2. Значення залучення громадянського суспільства до взаємодії з органами публічної влади.....	14
1.3. Нормативно-правове забезпечення взаємодії органів публічної влади та громадськості щодо підтримки громади.....	19
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗМІЩЕННЯ І ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАДАХ.....	25
2.1. Сприйняття громадами явища переміщення та довгострокових рішень.....	25
2.2. Створення сприятливого соціального середовища для ВПО як чинник залучення людського капіталу й активізації економічної діяльності Заходу України (на прикладі Львівської області).....	32
2.3. Проблеми та пропозиції щодо покращення інтеграційних процесів для внутрішньо переміщених осіб.....	38
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50

ВСТУП

Актуальність теми. Збройна агресія проти України зумовила масштабну та безпрецедентну гуманітарну кризу, наслідки якої охопили всю територію держави. Проблема вимушеного внутрішнього переміщення давно привертає увагу дослідників, які вивчають мобільність людських ресурсів. Проте за останні десятиліття вона набула критичної актуальності. За даними Центру моніторингу внутрішньо переміщених осіб (IDMC), протягом останніх десяти років кількість внутрішньо переміщених осіб у світі зросла майже удвічі — із 33,3 млн до 71,1 млн [50]. Україна є однією з країн із найбільшою часткою таких осіб. Точна кількість ВПО в країні залишається невизначеною: за оцінками Міністерства соціальної політики України, яке оперує офіційними даними обліку, їх налічується 4,9 млн осіб, з яких понад 3,5 млн перемістилися після 24 лютого 2022 року. Водночас Міжнародна організація з міграції (ІОМ) повідомляє про 6,5 млн переміщених осіб [51]. Обидві оцінки свідчать про масштабність вимушеної міграції в Україні.

Оскільки переміщення зумовлені війною, розв'язаною Росією, і, як наслідок, мають тривалий або незворотний характер через втрату житла та руйнування територій, особливо важливим завданням є соціальна інтеграція ВПО у нові громади.

Хоча існує значна кількість досліджень із соціальної інтеграції мігрантів, більшість із них концентрується на міжнародній міграції, що пояснюється високими ризиками, пов'язаними з переїздом у іншу країну. Разом із тим зростання внутрішньої вимушеної міграції привертає дедалі більше уваги науковців і практиків до проблеми інтеграції внутрішньо переміщених осіб, адже бар'єри для успішного входження в нові громади залишаються суттєвими, а їх подолання часто ускладнене як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками.

Об'єктом дослідження є процеси взаємодії органів публічної влади та громадськості у підтримці та збереженні єдності територіальних громад в час війни.

Предметом дослідження є взаємодія органів публічної влади та організацій громадянського суспільства у процесі збереження соціальної, правової та комунікативної єдності громад, населення яких виїхало з тимчасово окупованих територій.

Мета роботи – дослідити особливості взаємодії органів публічної влади та організацій громадянського суспільства у збереженні єдності громад, населення яких вимушено переміщене з тимчасово окупованих територій, та визначити напрями вдосконалення цієї взаємодії.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити наступні завдання:

- розкрити особливості трансформації громад у ситуації воєнних викликів.
- визначити форми та інструменти взаємодії громадян і влади, які сприяють підтримці соціальної цілісності.
- дослідити правові підходи до організації ефективної співпраці між владою та громадськістю.
- проаналізувати вплив внутрішнього переміщення на приймаючі громади та їхні управлінські рішення.
- окреслити ключові напрями вдосконалення інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нове соціальне середовище.

Методи дослідження. В роботі використано метод аналізу наукової та нормативно-правової літератури, аналітичних звітів для дослідження теоретичних засад трансформації місцевих громад у воєнний період, правових підходів до співпраці органів влади та громадськості, а також оцінки нормативно-правового забезпечення інтеграції ВПО; системний аналіз застосовано для вивчення взаємодії органів влади, громадських організацій, та ВПО, а також комплексної оцінки соціально-економічних наслідків внутрішнього переміщення; статистичний метод використано для обробки даних про, кількість ВПО, навантаження на соціальні послуги та ефективність інтеграційних заходів; соціологічні методи використано для виявлення проблем довіри між ВПО, місцевою владою та населенням, а також оцінки ефективності

заходів із соціальної інтеграції; метод кейс-стаді застосовано на прикладі Львівської області для аналізу практичних моделей створення сприятливого соціального середовища для ВПО та активізації економічної діяльності; метод SWOT-аналізу застосовано для визначення сильних та слабких сторін управлінських рішень і інтеграційних механізмів, а також можливостей і загроз у контексті соціальної згуртованості громад; метод аналітичного узагальнення використано для формулювання практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності взаємодії органів влади, громадськості та ВПО.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення й висновки магістерської роботи можуть бути застосовані у процесі діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, об'єднаних територіальних громад а також громадських організацій Також може використовуватися у процесі вивчення дисциплін у відповідній сфері у вищих навчальних закладах.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг магістерської роботи – 56 сторінки, з них основного тексту – 44 сторінок. Перелік інформаційних джерел включає 53 найменування, з них 6 іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗБЕРЕЖЕННІ ЄДНОСТІ ГРОМАД

1.1. Розвиток територіальних громад в умовах війни

Місцеве самоврядування в його сучасному вигляді ще ніде у світі не стикалося з викликами, які постали перед громадами України внаслідок широкомасштабного вторгнення Росії. Так склалося, що українські громади проходять надскладний в абсолютно складних умовах, але й упроваджують на практиці принципи й стандарти основних міжнародних документів у сфері місцевого самоврядування – особливо важливі під час війни, які: доводять справедливість ідеї субсидіарності, закріпленої в Європейській хартії місцевого самоврядування (Страсбург, 15 жовтня 1985 р.) [8]; підтверджують доцільність розширення поняття місцевого самоврядування в редакції Всесвітньої декларації місцевого самоврядування (Ріо-де-Жанейро, 26 вересня 1985 р.), а саме як «право й обов’язок місцевих органів влади регулювати і вести державні справи під свою особисту відповідальність і в інтересах місцевого населення»; беруть на себе відповідальність за створення, прямо чи опосередковано, економічного зростання» на місцях відповідно до Європейської хартії міст 1992 р. Реформа децентралізації в Україні є однією з найуспішніших і найпослідовніших за останні вісім років. Запорукою цього стали давні європейські традиції місцевого самоврядування, послідовність керівництва держави та системна методологічна й інституційна допомога міжнародних організацій. Успішність реформи територіальної організації влади в Україні визнають міжнародні партнери. Саме тому основні завдання Уряду на 2022–2025 рр. було спрямовано на забезпечення стійкого розвитку регіонів і територіальних громад (далі, ТГ). Водночас ці плани зазнали вимушеної корекції через російський напад. Рішення центральної влади,

спричинені потребою оперативно реагувати на умови воєнного часу, призупинили процеси децентралізації у певних напрямках.

Підсумки першого етапу реформи децентралізації підбито 21 лютого 2022 р. на Національному форумі «Безпечні та спроможні громади майбутнього» під патронатом Президента України, де розглянули такі питання: виконання рішення РНБО України від 15 квітня 2021 р. «Про заходи державної регіональної політики на підтримку децентралізації влади» в умовах реформи децентралізації влади та посилення спроможності ТГ [24]; сучасні інструменти та ефективні рішення для розвитку громад; безпека в громадах, розбудова системи національного спротиву. Коли розпочалося широкомасштабне вторгнення РФ в Україну і перед територіальними громадами постали складні виклики, матеріально-технічного забезпечення територіальної оборони та національного спротиву, організації евакуації та приймання внутрішньо переміщених осіб (далі, ВПО). Змінилось управління регіонального й місцевого рівнів, в усіх областях і в багатьох громадах створено військові адміністрації – це уможливило адаптування регіонів та громад до воєнних умов. На тлі безпрецедентних загроз світовій демократії, які створила Росія своїм нападом, ТГ в Україні доводять – розширення компетенції місцевого самоврядування через делегування його органам частини державних повноважень є виправданим і розумним кроком. Система управління воєнного часу забезпечила стійкість на регіональному і місцевому рівнях. На неокупованих територіях ТГ стали базовою ланкою забезпечення стійкості тилу й соціальної стабільності. Стійкість територіальних громад, що опинились у тимчасовій окупації, дала змогу прискорити процес стабілізування після деокупації [11].

Під час неспровокованої збройної агресії Російської Федерації – спрацювала така форма стійкості державної системи, як перехід на інший рівень: значна частина функцій щодо забезпечення соціально-економічної стійкості перейшла від центральних органів виконавчої влади до місцевих військових адміністрацій і органів місцевого самоврядування [49]. Декілька років існування ТГ посилили місцеве самоврядування – на початок війни вони виявилися

підготованими. Новими для громад стали питання допомоги ЗСУ, зокрема й територіальній обороні; відновлення територій, постраждалих від бойових дій; забезпечення ВПО; релокація підприємств. Загострилися в умовах війни проблеми наповнення бюджетів, підготовки до наступного опалювального сезону. Питання опалення може стати критичним з огляду на: потребу забезпечити теплом ВПО (наразі вони значною мірою розміщені в неопалюваних помешканнях); високі ціни на енергоносії; неможливість чи складність виконання в умовах війни робіт, пов'язаних з модернізацією систем опалення. Таким чином, на початковому етапі війни стійкість системи тилу було забезпечено її пружністю – можливістю переходу до іншого інваріанта, де розв'язання значної частини соціально-економічних питань було сконцентровано у функціоналі територіальних громад, які вже були готовими до таких викликів [29] .

Місцеве самоврядування було першим після Збройних Сил України, хто зустрівся з ворогом під час повномасштабного наступу рф на Україну. І навіть на тимчасово захоплених територіях і в регіонах, де тривають активні бойові дії, місцева влада здебільшого продовжує працювати. Є поодинокі випадки колаборантів на політичних посадах, але це критично дрібна цифра. Навіть ті громади, що перебувають у тимчасовій окупації, змогли змобілізувати харчові резерви, налаштувати логістику. Це означає, що з цієї точки зору реформа децентралізації вдалася» [5].

На сьогодні створення єдиного підходу до розмежування повноважень місцевих рад на всій території України не зовсім відповідає вимогам війни, адже це не дає змоги реагувати на потреби територій, що знаходяться під окупацією, та ускладнює вирішення питань місцевими радами тих територіальних громад, на яких бойові дії не ведуться. Зараз всю територію України можна поділити на три зони: а) територіальні громади, на яких бойові дії не ведуться; б) територіальні громади, які знаходилися під окупацією та на яких велися бойові дії, але зараз ці території визволили; в) територіальні громади, на яких активно ведуться бойові дії та які знаходяться під окупацією. Очевидно, що виходячи з

різної ситуації на вказаних територіях, політика діяльності повинна також враховувати ці особливості. Відповідно, концентрація повноважень від органів місцевого самоврядування до військових адміністрацій повинна підлаштовуватись під реальні події на території громади. Так, наприклад, на прифронтових територіях треба встановити більш жорсткий режим централізованого керівництва для впровадження заходів воєнного стану, ніж на територіях, де не ведуться бойові дії.

Через воєнні дії виникло чимало проблем, зокрема: скорочуються державні ресурси, падають доходи жителів територіальних громад, в відповідному стані падіння місцева економіка, частина чоловічого населення на війні, а частина виїхала за кордон чи переїхала до інших регіонів, повертаються люди з інвалідністю, у деяких територіальних громадах з'явилися переселенці, між різними групами людей виникають конфліктні ситуації, відбувається загострення психологічних проблем. За таких обставин зростають ризики з приводу здійснення програм донорської підтримки територіальних громад, адже необхідним вбачається швидке реагування на потреби, які змінюються. Тому, нагальною потребою вбачається залучення жителів громад до спільного вирішення конкретних локальних проблем. Основними загрозами, з якими стикнулись територіальні громади від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави, є: 1. Загрози руйнування інфраструктури й жилого фонду (сталися значні руйнування інфраструктури на фронтових і прифронтових територіях. В інших громадах із різним рівнем зазнали пошкоджень різні об'єкти інфраструктури, зокрема й критичної інфраструктури). 2. Негативні безпекові умови навіть на територіях, де не відбуваються бойові дії (з огляду на військові дії постав ряд безпекових загроз по всій території України, зокрема: енергетичні загрози (пошкодження енергооб'єктів), інформаційні загрози, кіберзагрози, робота агентів впливу, ядерні загрози та ін.). 3. Гуманітарні проблеми (ці проблеми утворилися як у регіонах зон бойових дій, в яких існувала необхідність евакуації людей, так і в регіонах, що приймали внутрішньо переміщених осіб (питання поселення, працевлаштування, надання медичної й психологічної

підтримки ВПО). 4. Релокація бізнесу (підприємцям, котрі вирішили релокувати свою діяльність в інші громади, необхідна була додаткова інформаційно-консультативна допомога влади й громадської сфери). 5. Проблеми економічного характеру (зважаючи на ряд загроз, на певних територіях зменшилася підприємницька й бізнес-активність, скоротилися масштаби інвестування з огляду на війну). 6. Демографічні проблеми й дефіцит кадрового потенціалу (зважаючи на переїзд певного числа громадян України за кордон, в загальному зменшилася кількість населення, зокрема й працездатного, і прослідковується дефіцит кадрового потенціалу, насамперед на деяких територіях. Крім того, це зумовлено загибеллю й одержанням важких травм військовими працездатного віку). 7. Питання соціальної реінтеграції ветеранів війни (лікування, реабілітація, психологічна допомога й підтримка, труднощі щодо соціалізації).

1.2. Значення залучення громадянського суспільства до взаємодії з органами публічної влади

Невід'ємною ознакою сучасної демократичної правової держави є розвинуте громадянське суспільство. За умови конструктивного діалогу влади і суспільства, система публічного управління отримує потужну підтримку в створенні ефективного механізму управління найважливішими суспільно значущими процесами в соціальній, політичній, економічній, правовій та інших сферах. Зрозуміло, що рішення таких важливих проблем неможливо без взаємодії між різними секторами суспільства – державою, бізнесом, громадськими організаціями, професійними об'єднаннями, експертними спільнотами тощо. Залучення громадян до прийняття управлінських рішень органами державної влади дозволить владним інституціям діяти адекватно до реальних бажань та потреб громадян. Ігнорування або нерозуміння інтересів громадськості створює загрозу неадекватності дій влади та згортання демократії. Водночас, незалученість громадян України до прийняття управлінських рішень в

органах влади формує у них відчуття відстороненості від власної держави [1]. Як зазначено у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, «громадянське суспільство здатне зробити значний внесок у сталий розвиток держави шляхом надання соціальних послуг, забезпечення здійснення соціального підприємництва, збільшення кількості робочих місць і самозайнятих осіб, поліпшення бізнес-середовища, протидії корупції, сприяння прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування та реалізації інших суспільно корисних проєктів» [15].

Одним із напрямів залучення громадянського суспільства до взаємодії з органами державної влади були і залишаються консультативно-дорадчі органи при центральних та місцевих органах виконавчої влади (Координаційні ради, профільні громадські ради тощо), які, на жаль, втратили певним чином свою функціональність й представництво активної громадськості через формальність їх участі. Ці структури потребують свого оновлення, переформатування та актуалізації, оскільки під питанням опинилася ефективність різних форм взаємодії влади і суспільства щодо консультування з громадськістю в питаннях удосконалення нормативно-правового поля, планування проєктів, моніторингу стану їх реалізації, громадського нагляду, інформування широкого загалу про стан справ в державній політиці й реалізації суспільних інтересів [30]. Проведення консультацій з громадськістю, професійними спільнотами, соціальними групами тощо сприяє налагодженню системного діалогу органів виконавчої влади і громадськості, підвищенню якості підготовки та прийняття управлінських рішень з важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням думки кожного [44].

Специфіка взаємодії публічної влади і суспільства проявляється в тому, що часто громадська думка є альтернативою, відмінною від провладної, проте комплексною (тому, що орієнтується на результат і аналізує фактори, що безпосередньо впливають на нього). Позитивний ефект такої взаємодії полягає в тому, що не зважаючи на незручність такого підходу для органів публічної

влади, він все ж дозволяє не фрагментарно і вибірково вирішувати проблеми, а системно і комплексно, що дозволить ефективніше використовувати ресурси і час, а також формувати певний рівень довіри до влади. Таким чином, активне громадянське суспільство може взяти на себе частину тих справ, у яких держава виявляється неефективною через недостатню компетентність та ініціативність, неповороткою через надмірну бюрократію, показує недостатньо реалізовану контрольну або наглядову функцію, моніторингову та опитувальну роботу, роз'яснювальну, патронатну допомогу тощо. Отже, певні громадські організації можуть стати проміжною ланкою між державою і громадянами, причому максимально наближеною до проблем, потреб, інтересів різних груп населення і окремих громадян. Водночас такі організації мають показувати високий рівень професійності, компетентності й ефективності. Важливою ознакою сталості громадянського суспільства є функціонування інститутів громадянського суспільства, через які громадяни та суспільні групи забезпечують самоорганізацію, представництво, реалізацію і захист прав та інтересів. З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України 2022 року реакцією громадянського суспільства стало створення 6,367 тис. нових благодійних організацій для якнайшвидшого реагування на нагальні виклики війни, що перевищувало рівень 2021 року більше ніж у 7,5 разів. Це означає, що українське суспільство має високий мобілізаційно-організаційний потенціал перед загрозами і викликами [12].

Основною ланкою, яка забезпечує роботу багатьох механізмів публічної влади (саморозвитку, об'єднання нації, інноваційного, ініціативного, креативного розвитку суспільства та інших), є волонтерський рух. Справа в тім, що не лише органи державної влади мають бути зацікавлені в побудові розвиненої демократичної правової держави й змінювати правила функціонування всієї системи, але й громадяни своєю участю і відповідальністю, намаганнями й прагненнями мають забезпечити побудову для себе нової європейської країни. В Україні волонтери (благодійники, добровільці) існують від часів отримання незалежності Україною і волонтерський рух міцнішає й

масштабується. Після 2014 року відзначалося значне зростання довіри до інститутів громадянського суспільства. Насамперед це стосувалося волонтерських і благодійних організацій, які займалися військовою і гуманітарною допомогою. В умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну й запровадження воєнного стану для громадян країни були застосовані певні обмеження прав і свобод, наприклад щодо реалізації конституційних прав і свобод на вільне переміщення територією країни, заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень, проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян та інші, що іноді викликає невдоволення громадян через необізнаність і нерозуміння таких заходів. Чим швидше провести роз'яснювальну роботу з громадянами, тим меншою буде проблема. Дуже добре якщо таку роз'яснювальну роботу здійснять не представники державної влади, а експерти громадських організацій чи фахівці наукових установ в обстановці толерантності та конструктивної комунікації. Також важливим напрямом взаємодії держави й громадянського суспільства є запровадження систематичних зустрічей громадян з представниками влади, на яких вони могли б обговорити нагальні проблеми й невирішені питання, що є важливими для певної спільноти. Такі громадські слухання потрібні для залучення громадян до створення дієвого інструменту пошуку шляхів вирішення проблеми з урахуванням можливостей владних органів і потреб громади. В умовах військової агресії РФ проти нашої країни великою підтримкою для українського народу стала не тільки підтримка урядів інших держав, а й міжнародних громадських організацій і спільнот громадян. З метою формування та поглиблення дружніх, у тому числі добросусідських і взаємовигідних, відносин на рівні транскордонного, транснаціонального і міжнародного територіального співробітництва, а також сприяння спільному вирішенню завдань місцевого, регіонального та державного розвитку в Україні було прийнято закон «Про міжнародне територіальне співробітництво» [25]. Цей закон визначив правові, економічні та організаційні засади міжнародного

територіального співробітництва України з іноземними державами, що надало можливості найбільш зацікавленим і вмотивованим спільнотам громадян налагодити співпрацю в економічній, соціальній культурній, освітній, екологічній, демографічній та інших сферах й забезпечити збалансований розвиток і захист державних інтересів. Водночас слід зазначити, що під час форсмажорних обставин, залучення надзвичайної кількості учасників, реалізації особливо великої кількості заходів й управлінських рішень, виникає потреба в моніторингу й оцінюванні ефективності системи управління з надання гуманітарної підтримки різним групам населення, особливо в час тині оцінювання якості діяльності органів публічної влади. Потреба в ефективній взаємодії органів публічної влади та громадських організацій, груп й окремих громадян обумовлена надзвичайним збільшенням навантаженням на державно-управлінські структури через велику кількість вражених і вразливих категорій населення (мешканців, що потерпіли через руйнування внаслідок військових дій; внутрішньо переміщених осіб; сімей загиблих; жертв насильства; постраждалих через руйнування місцевої інфраструктури; людей, що знаходяться в скрутних соціально-економічних умовах тощо) та потреби оперативно реагувати на різноманітні виклики. Тож з метою оптимізації й підвищення ефективності діяльності органів публічної влади, волонтерів, благодійників й помічників представників органів місцевого самоврядування, особливо в екстремальних ситуаціях, необхідно державно-управлінським структурам організувати за визначеними правилами і процедурами моніторинг і оцінювання цих процесів. Тобто необхідно провести моніторинг взаємодії органів публічної влади та громадських організацій і груп. Такий моніторинг дозволить здійснювати збір інформації з фіксацією даних за певним набором характерних показників на постійній основі за визначений проміжок часу. Це потрібно для розуміння стану функціонування системи й її відповідності поставленим цілям і очікуванням [22].

Наступним кроком має бути оцінювання якості діяльності органів влади та ефективності системи управління на основі аналізу зібраних під час моніторингу даних. Необхідно з'ясувати: на скільки надана допомога забезпечує

першочергові потреби громадян; вирішує, якою мірою закривається потреба в допомозі силами органів державної влади, громадянського суспільства, міжнародних організацій тощо; наскільки зібрана інформація є об'єктивною, оперативною й повною та відображає реальний стан соціально-гуманітарної сфери в даному регіоні чи громаді. Так організаційні заходи щодо оцінювання якості діяльності органів влади й оцінювання ефективності системи управління потребують спеціального навчання, роз'яснення і методичного забезпечення. Проте, їх впровадження додасть керованості, результативності й ефективності усім управлінським процесам.

1.3. Нормативно-правове забезпечення взаємодії органів публічної влади та громадськості щодо підтримки громади

На сьогодні інститути громадянського суспільства працюють у більшості суспільних сфер: захисту прав людини та громадянина, представлення інтересів різних груп громадян, надання соціальних та інших послуг, провадження благодійної та волонтерської діяльності, реалізації освітніх і культурних проектів, захисту довкілля, проведення аналізу реалізації державної політики, моніторингу діяльності органів влади, провадження антикорупційної діяльності та інших. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021- 2026 роки визначає чотири стратегічних напрями: – забезпечення ефективних процедур громадської участі у формуванні та реалізації державної політики на національному та регіональному рівнях, вирішенні питань місцевого значення; – створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку інститутів громадянського суспільства; – стимулювання участі ІГС в соціально-економічному розвитку України; – створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці. Однак час війни сформував нові правила та принципи до підходів взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, що є основою для вирішення соціально- економічних проблем держави, створення безпечних умов для

кожного громадянина, міжсекторальній співпраці, актуалізації нормативно-правової бази. На сьогодні, ключовим правовим актом, який регулює загальні засади співпраці органів влади та ОГС є Указ Президента України від 7 вересня 2021 року «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021- 2026 роки» [27]. На відміну від попередніх стратегій, Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки містить ґрунтовний аналіз тенденцій розвитку ОГС в Україні та діяльності держави у відповідній сфері, а також перелік документів, які відображають міжнародні зобов'язання України та стандарти у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства.

Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» в результаті якого були запроваджені певні обмеження конституційних прав і свобод громадян [28]. Закон передбачає певні процедурні зміни, які зокрема, але не виключно обмежили взаємодію органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. Серед таких обмежень можна виділити ч. 10 статті 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», яка передбачає, що у період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також їх посадових осіб не поширюються вимоги у частині оприлюднення проектів актів. Тобто більшість нормативно-правових актів були прийняті одноосібно без урахування відкритості та гласності. Органи державної влади призупинили надання відповідей на окремі запити та звернення громадян, посиляючись на обставини непереборної сили незалежно від того, чи ведуться безпосередньої бойові дії на території громади чи ні.

Як свідчать результати експертного опитування, найбільш проблемним аспектом правового забезпечення своєї діяльності представники ОГС вважають недосконалість регулювання ввезення гуманітарної допомоги, а також недосконалість розподілу функцій між ОГС та органами влади, забезпечення публічності.

В грудні 2023 р. законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення порядку ввезення, обліку та розподілу гуманітарної допомоги» (№ 9111), спрямованого на спрощення процедури ввезення, обліку та розподілу гуманітарної допомоги, тобто на коло проблем, які представники ОГС вважають найбільш значущими. Цим законодавчим актом затверджуються механізми спрощення порядку обліку та звітування про надходження й розподіл гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану; запроваджується необхідність використання електронної системи обліку гуманітарної допомоги; до переліку отримувачів допомоги додаються іноземні благодійні організації, представництва яких акредитовані в Україні, а також неприбуткові державні та комунальні установи, органи місцевого самоврядування; вводиться можливість передавати військовим як фізичним особам транспортні засоби як гуманітарну допомогу. Важливими подіями в розвитку правової бази функціонування громадських об'єднань стало схвалення низки законів щодо посилення впливу цих громадських інституцій на органи місцевого самоврядування [23].

У травні 2024 р. Закон «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» (№ 7283). Цим нормативно-правовим актом вносяться доповнення до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо визначення форм участі територіальної громади у розв'язанні питань місцевого значення, до яких належать: місцевий референдум; загальні збори (конференція) жителів; місцева ініціатива; громадські слухання; участь жителів у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету; публічні консультації; консультативно-дорадчий орган при органах та/або посадових особах місцевого самоврядування; громадське оцінювання діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування [26]. Уточнюються особливості кожної із зазначених форм участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, механізми розгляду та врахування органами місцевого самоврядування запропонованих ініціатив. Новим законом

гарантується право жителів громади брати участь у зазначених формах місцевої демократії, а також визначено, що органи місцевого самоврядування мають цьому сприяти. Надважливою новацією в цьому плані є визнання внутрішньо переміщених осіб, які проживають на території громади, повноцінними суб'єктами громадської участі. Важливою новацією цього законодавчого акта є стаття 13.5, якою передбачається гарантування участі молоді у місцевому самоврядуванні. Визначається, що жителі громади, яким виповнилося 14 років, мають право долучатися до врегулювання питань місцевого значення шляхом використання інструментів прямої демократії, визначених цим Законом. Реалізація цієї законодавчої норми сприятиме залученню молоді до справ місцевого самоврядування та формуванню установок громадянської ідентичності. Новий Закон «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» вимагає, щоб у Статуті територіальної громади були прописані: засади взаємовідносин органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб з органами самоорганізації населення; форми громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб; засади відкритості та прозорості діяльності органів місцевого самоврядування. Ця законодавча новація є вкрай важливою з огляду на те, що чимало громад досі не мають статутів, де були би прописані механізми комунікації місцевих органів влади із жителями громади. Згідно з нормами вищевказаного Закону стає обов'язковою практика регулярного звітування голів громад і депутатів місцевих рад про свою роботу на відкритій зустрічі із жителями громади, які мали би змогу поставити запитання чи висловити пропозиції. Письмовий звіт повинен бути оприлюднений на офіційному веб-сайті місцевої ради. Закон, про який ідеться, сприяє створенню сприятливого правового середовища для реалізації механізмів місцевої демократії, визначає стимули участі громадян у розв'язанні місцевих проблем, а також надає гарантії щодо відкритості діяльності органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб. Закон «Про внесення змін до Закону

України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування» (№ 6401), схвалений у лютому 2024 р., зміцнює діалог місцевих органів влади з громадами та забезпечує посилення ефективності громадської участі у місцевому самоврядуванні [26]. Згідно з вищеназваним Законом у відкритому доступі мають бути опубліковані проекти рішень і проекти порядків денних постійних комісій. Також запроваджується регулярне оприлюднення даних щодо результатів інвентаризації майна громади. Це допоможе місцевій раді, громадянам та бізнесу ефективніше оцінювати та використовувати ресурси громади. Загалом цей нормативно-правовий акт значно посилює вплив громадян на органи місцевої влади та можливості громадського контролю. Знаковою подією стало схвалення в червні 2024 р. законопроекту «Про публічні консультації» (№ 4254). Документ розроблено з метою визначення основних засад (стандартів) проведення публічних консультацій під час формування й реалізації державної політики та розв'язання питань місцевого значення. Упровадження норм цього законодавчого акта сприятиме становленню практики консультацій у громадському житті. У Законі України «Про публічні консультації» визначається зміст принципів проведення публічних консультацій (це принципи участі, відкритості та прозорості, доступності, підзвітності, ефективності, пропорційності). Прописано механізм проведення публічних консультацій, зокрема визначено права та обов'язки суб'єктів владних повноважень і зацікавлених сторін у проведенні публічних консультацій. Ухваленим Законом передбачається створення та функціонування єдиного вебпорталу публічних консультацій. У червні 2024 р. спільні безпекові зобов'язання між Україною та Європейським Союзом. Значущість цих домовленостей полягає в тому, що вони визначають безпекову політику між Україною та всіма країнами – членами ЄС. Як прописано в документі, Європейський Союз та Україна поділяють спільні цінності, а саме: демократію, повагу до прав людини та основоположних свобод, верховенство права. Для України дотримання цих цінностей на шляху до європейської інтеграції має цілком практичне значення. Зокрема, ця угода акцентовано прописує, що

зобов'язання ЄС перед Україною засновані на тому, що «Україна поважає та прагне просувати цінності, на яких заснований Союз, зазначені у статті 2 Договору про Європейський Союз, а саме: повагу до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включно з правами осіб, що належать до меншин». Базові цінності, які складають європейську ідентичність, по суті є імперативами діяльності громадянського суспільства, що спрямовані на підтримку політики безпеки [37].

РОЗДІЛ 2.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗМІЩЕННЯ І ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ГРОМАДАХ

2.1. Сприйняття громадами явища переміщення та довгострокових рішень

У руслі світових тенденцій державні інституції України у співпраці з ООН та міжнародними партнерами здійснюють перехід від переважно гуманітарного реагування до підтримки комплексного планування відновлення громад та впровадження інтегрованих заходів, адаптованих до особливостей локального контексту [9].

Проблематика мовного забезпечення у сфері реагування на переміщення населення набуває зростаючого значення, оскільки вона передбачає необхідність формування спільного розуміння основних термінів і концептів. Це обумовлено тим, що всі зацікавлені сторони визнають важливість отримання якісних, достовірних та узгоджених даних для розроблення ефективних програм підтримки переміщених осіб та пошуку шляхів вирішення пов'язаних із переміщенням проблем. Сучасний термінологічний апарат, який використовується для опису явища переміщення населення та відповідних категорій осіб, є широким, неоднорідним і часто несистемним [51]. Окремі поняття трактуються по-різному, застосовуються як взаємозамінні або використовуються непослідовно, що створює методологічні труднощі у дослідженнях і практичній діяльності. Згідно з Керівними принципами ООН з питань внутрішнього переміщення (1998 р.), ВПО — це «особи або групи осіб, які були змушені покинути свої домівки чи місця постійного проживання, зокрема внаслідок або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини, стихійних або техногенних лих, і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон»

[53]. Відповідно до статті 1 Конвенції ООН 1951 року, біженець — це особа, яка «через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою раси, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних переконань перебуває за межами держави своєї національної належності та не може або не бажає користуватися її захистом; або, не маючи громадянства та знаходячись за межами країни свого попереднього проживання внаслідок подібних обставин, не може або не бажає повернутися через ці побоювання» [17].

Внутрішньо переміщені особи та представники приймаючих громад нерідко по-різному інтерпретують ключові поняття, пов'язані з явищем переміщення. Попри те що обидві групи активно послуговуються термінами «внутрішньо переміщені особи» та «біженці», їхній зміст і контекст використання не завжди відповідають загальновизнаним або юридично закріпленим визначенням.

Сьогодні є тенденція до формування власних визначень на основі суб'єктивних критеріїв — таких, як тривалість перебування поза місцем звичного проживання, географічна відстань переміщення, емоційний стан осіб чи обсяг отриманої допомоги.

Подібні відмінності у розумінні термінів загалом свідчать про відсутність належної чіткості та єдиного підходу до їхнього трактування серед державних, гуманітарних та міжнародних інституцій. Термін «біженець» зазвичай набуває негативних конотацій для внутрішньо переміщених осіб, що часто зумовлено його репрезентацією у засобах масової інформації. Зокрема, це пов'язано з акцентом на кризі біженців у Європі та висвітленням проблем осіб, які змушені були залишити свої домівки в країнах Африки та Близького Сходу.

У більшості приймаючих громад внутрішньо переміщені особи частково визнають зусилля, спрямовані на їхню соціальну інклюзію. Водночас у деяких сферах зберігаються глибокі соціальні розбіжності та стереотипи, що свідчить про прояви дискримінації на основі культурних і мовних відмінностей, а також про нерівний доступ до допомоги. Результати попередніх досліджень соціальної згуртованості свідчать, що однорідні громади, наприклад, Чугуївська, як

правило, стикаються з меншими проблемами соціальної згуртованості порівняно з громадами, що мають більш різноманітне населення, як-от Львівська.

Дослідження розуміння та застосування термінології ВПО і приймаючими громадами підкреслює ключову роль мови та ярликів у інтерпретації досвіду переміщених осіб, визначенні понять, формуванні сприйняття, ідентичності та взаємодії. Використовувана термінологія впливає на сприйняття процесів переміщення та визначає характер реакції на них. Ярлики та терміни слугують інструментом для відображення пережитого досвіду, рівня напруженості, чутливості й потенційних факторів, що впливають на соціальну згуртованість та процеси (ре)інтеграції.

Окрім забезпечення правильного розуміння термінів, суб'єкти взаємодії мають розробляти стратегії, які гарантуватимуть, що використовувана термінологія сприяє отриманню точних і узгоджених даних, що, у свою чергу, відкриває можливості для ефективного залучення, підтримки та вироблення рішень у процесах переміщення населення.

Існує широкий консенсус щодо того, що внутрішньо переміщені особи можуть досягти трьох основних варіантів довгострокового вирішення свого становища, при цьому наголошується на важливості прийняття добровільного та усвідомленого рішення. Довгострокове вирішення ситуації настає тоді, коли переміщена особа більше не потребує захисту або допомоги у зв'язку з переміщенням і здатна користуватися своїми правами людини без дискримінації за статусом.

Міжнародно визнані три варіанти довгострокового вирішення для ВПО, які мають бути реалізовані в безпечний, добровільний та гідний спосіб:

- остаточне повернення та реінтеграція у місці походження;
- остаточна інтеграція в приймаючій громаді;
- остаточний переїзд та інтеграція в іншій частині країни (поселення).

Досягнення довгострокових рішень є тривалим і комплексним процесом, що охоплює вирішення питань захисту прав людини, гуманітарних та соціально-економічних проблем, а також завдань відбудови та розбудови миру. Цей процес

потребує своєчасного, скоординованого та інтегрованого залучення різних суб'єктів, включаючи державні органи, громадські організації та міжнародних партнерів [48].

Внутрішньо переміщені особи одноставно визначають життя в безпеці як першочергову потребу, і цю позицію підтримують також члени приймаючих громад, незалежно від обраного ними варіанту довгострокового вирішення ситуації. Водночас ВПО, які розглядають можливість тривалого перебування у статусі переміщених осіб і намагаються примиритися з такою перспективою, висловлюють невизначеність щодо своїх майбутніх можливостей та перспектив.

Наявність проблем безпеки, непередбачувані зміни лінії фронту та невизначеність щодо збереження доступу до інфраструктури та соціальних послуг підкреслюють суттєві труднощі, з якими стикаються ВПО під час вибору та обмірковування шляхів досягнення довгострокового рішення. Ось науково перефразований варіант вашого тексту:

Для внутрішньо переміщених осіб, які планують інтегруватися в приймаючій громаді, ключовими факторами є формування почуття приналежності, адаптація до соціального та культурного оточення, забезпечення стабільності у повсякденному житті та налагодження звичної рутини, зокрема в сфері працевлаштування та освіти дітей. Особи та сім'ї, які від моменту прибуття досягли певного прогресу у реалізації цих завдань, демонструють більшу схильність обрати шлях інтеграції в громаді. Особливої ваги цей фактор набуває для сімей з дітьми, які розглядають забезпечення безпеки та добробуту дітей як основну мотивацію залишитися у приймаючій громаді. Ось науково перефразований варіант вашого тексту:

У приймаючих громадах, включно з тими, де внутрішньо переміщені особи висловлювали незадоволення рівнем соціальної напруженості, члени місцевих спільнот загалом розглядали інтеграцію ВПО як реалістичний механізм вирішення проблеми переміщення населення. Одні громади сприймали інтеграцію як середньострокове рішення на період відновлення, тоді як інші розглядали її як остаточний крок.

Ставлення до інтеграції ВПО варіювалося залежно від громади. Так, Вишнева та Павлоградська громади демонстрували загальне прийняття ідеї інтеграції, Миколаївська громада характеризувалася певною настороженістю, а Чугуївська — акцентом на взаємоповазі між місцевими жителями та ВПО. У Львівській громаді місцеві жителі, як зазначалося раніше, висувають певні очікування щодо поведінки ВПО, зокрема активних дій для прояву гнучкості, прийняття місцевих звичаїв та досягнення самодостатності, наприклад, шляхом погодження на будь-яку доступну зайнятість. Ось науково перефразований варіант вашого тексту:

Внутрішньо переміщені особи, які віддають перевагу інтеграції, так само як і ті, хто планує повернення, визначають своїми пріоритетами фізичну та матеріальну безпеку. Основні занепокоєння щодо безпеки зосереджені на очікуванні завершення конфлікту, тоді як наявність житла стає одним із ключових пріоритетів нарівні з потребами у засобах до існування. Особливо це актуально для молодших ВПО, які прагнуть збалансувати доходи та забезпечення належних умов проживання.

Погляди внутрішньо переміщених осіб та членів приймаючих громад щодо факторів, що сприяють остаточній інтеграції, виявляються подібними, особливо у частині визнання важливості задоволення базових потреб для успішної соціальної адаптації.

Дослідження уявлень внутрішньо переміщених осіб щодо завершення їхнього перебування у статусі ВПО дозволило виявити стабільні пріоритети, серед яких першочергове значення мають безпека та захищеність, а також задоволення базових потреб у засобах до існування, що забезпечує відчуття стабільності та відновлення відчуття «дому». Водночас індивідуальні та глибинні фактори — такі як вік, структура сім'ї, довоєнний рівень життя та актуальні умови проживання переселенців — істотно впливають на їхні рішення та плани щодо подальшого життя [13].

У контексті тривалого переміщення та постійної невизначеності для ВПО та приймаючих громад особливо важливо забезпечувати гнучкий та адаптивний

підхід у наданні підтримки. Оскільки фактори та обставини продовжують змінюватися, ключовим завданням суб'єктів, що сприяють досягненню довгострокових рішень, є гарантування того, щоб усі категорії ВПО — від молодих людей, які шукають працевлаштування, до осіб старшого віку, які прагнуть повернення додому — мали можливість вільно обирати та коригувати свій шлях без втрати соціального становища та доступу до необхідних ресурсів.

Процес досягнення довгострокових рішень для внутрішньо переміщених осіб є за своєю природою динамічним, складним та поетапним. Остаточні рішення можуть бути прийняті лише через роки або навіть десятиліття після переїзду до місця походження, переселення в інший регіон чи прийняття рішення щодо інтеграції в приймаючій громаді [14 ; 18].

Держави несуть основну відповідальність за надання допомоги та забезпечення захисту внутрішньо переміщених осіб, визнаючи їхні права як громадян і резидентів та забезпечуючи дотримання їхньої гідності. Водночас для досягнення прогресу у пошуку довгострокових рішень необхідна активна участь різних суб'єктів, включно з самими ВПО.

Щоб громади, які зазнали впливу переміщення населення, могли самостійно визначати своє майбутнє, важливо створити умови для їхнього активного залучення у процес вироблення та ухвалення рішень, що впливають на їхнє життя та перспективи розвитку. Визнання та підтримка індивідуальної й громадської активності, а також гідності членів громади сприяють формуванню більш стійкого та стабільного майбутнього для всіх осіб, які зазнали впливу переміщення населення. Далі доцільно визначити шляхи, за допомогою яких зацікавлені сторони, що працюють над довгостроковими рішеннями для внутрішньо переміщених осіб, можуть впливати на їхній досвід та досвід приймаючих громад, підтримуючи обрані ними шляхи до сталого майбутнього.

1. Узгодження термінології та точність даних. Зацікавлені сторони, включно з урядовими структурами, повинні прагнути досягти консенсусу щодо ключових термінів і визначень у сфері переміщення населення для розробки ефективних політик і програм. Це дозволить забезпечити точність даних та

доступ до послуг, водночас усвідомлюючи потенційні наслідки навішування ярликів під час взаємодії з громадами, які зазнали впливу переміщення. Гнучкі методології збору даних, такі як дерево рішень MOM, можуть сприяти точній категоризації різних груп населення з урахуванням їхнього різноманітного досвіду. Узгоджене використання термінології мінімізує екстрактивний збір даних і за можливості передбачає активне залучення громад, що сприяє покращенню практики збору та обміну інформацією.

2. Управління конфліктами та соціальною згуртованістю. У відповідь на посилення соціальної напруженості та виклики для згуртованості громад зацікавлені сторони повинні приділяти пріоритетну увагу аспектам, пов'язаним із конфліктом, при розробці політик і програм. Це включає визнання та подолання існуючих та потенційних розколів у приймаючих громадах — між переміщеними та непереміщеними особами, а після повернення ВПО — між тими, хто залишився, і тими, хто повернувся. Використання інструментів громадської ініціативи, таких як механізми подання скарг, альтернативне врегулювання спорів і медіація на принципах «рівний рівному», може допомогти членам громад ефективно управляти конфліктами та запобігати їхньому виникненню.

3. Гнучкість у підтримці довгострокових рішень. Програмні ініціативи повинні забезпечувати пріоритет довгостроковим рішенням, враховувати різноманітні потреби, уразливості та прагнення ВПО, а також бути гнучкими щодо зміни обставин і уподобань переселенців. Важливо передбачати постійний аналіз для визначення пріоритетів, зміцнення прав і захисту ВПО та уникнення ненавмисного стимулювання передчасного повернення.

4. Активна участь громад. Залучення громад, які зазнали впливу переміщення населення, є критично важливим на ранніх етапах відновлення та переходу для забезпечення актуальності та сталості програм, спрямованих на підтримку довгострокових рішень. Зацікавлені сторони повинні регулярно відстежувати тенденції у поглядах та пріоритетах ВПО та приймаючих громад у коротко- і довгостроковій перспективі. Голоси та бачення громад повинні

формувати політики та рамки, спрямовані на досягнення довгострокових рішень. Крім того, за необхідності слід підтримувати або створювати форуми для залучення громад, які сприятимуть значущому внеску та участі у виробленні та ухваленні рішень.

2.2. Створення сприятливого соціального середовища для ВПО як чинник залучення людського капіталу й активізації економічної діяльності Заходу України (на прикладі Львівської області)

Західні області України, розташовані на значній відстані від активних бойових дій, зазнали найменших руйнувань у порівнянні з іншими регіонами країни [35]. Разом із тим, зберігається загроза потенційного вторгнення з боку Білорусі. У зв'язку з цим Львівська міська рада розробила детальний план реагування на можливу агресію, що включає визначення схеми оборони, розподіл наявних сил та ресурсів міста. Передбачено створення районних штабів оборони та проведення додаткового навчання для членів добровольчих формувань територіальної оборони [48]. Також відпрацьовується можливість формування резервних добровольчих батальйонів із числа працівників міської ради та комунальних підприємств. Планом передбачено створення стратегічного запасу продуктів і альтернативних видів палива на випадок блокування логістичних маршрутів.

Водночас, гуманітарні та економічні виклики війни істотно впливають на ситуацію в регіонах Заходу, особливо у контексті стрімкого прибуття внутрішньо переміщених осіб та зростання навантаження на місцеві бюджети. Вже в перші тижні повномасштабної війни західні області України стали основними приймачами внутрішньої міграції населення, спровокованої воєнними діями. Станом на 18 липня кількість зареєстрованих ВПО становила: Закарпатська область – 164 164 особи, Івано-Франківська – 110 823, Львівська – 102 954, Тернопільська – 85 204 та Чернівецька – 77 284 [52].

Виникла нагальна потреба у забезпеченні ВПО тимчасовим житлом та створенні належних умов для проживання, а також для професійної та підприємницької діяльності. У Львові влітку було відкрито три модульні містечка загальною місткістю близько 1 тис. осіб, а перший квартал модульного житлового комплексу у Львівському районі вже введено в експлуатацію. Будівництво аналогічних житлових об'єктів розпочато в Дрогобицькому, Яворівському, Червоноградському та Стрийському районах [45].

Сприяння формуванню сприятливого соціального середовища для ВПО розглядається як важливий інструмент залучення людського капіталу та стимулювання економічної активності у макрореєоні Західної України, що водночас зміцнює соціальну стійкість громад.

Проте реалізації зазначених цілей завадили численні системні проблеми, що постали як перед органами державної влади та місцевого самоврядування, так і перед представниками громадянського суспільства та бізнесу. У відповідь Львівська міська рада затвердила програму підтримки підприємництва «7 дій економічного поступу Львова в умовах воєнного стану».

Пріоритетними секторами для економічного розвитку міста визначено: медицину та фармацевтику, високотехнологічне виробництво, харчову та легку промисловість, а також ІТ і бізнесові послуги.

Основні цілі програми включають:

1. Забезпечення збалансованого просторово-економічного розвитку шляхом створення індустріальних парків, розвитку існуючих і утворення нових промислових зон.
2. Спрощення адміністративних процедур для ведення бізнесу.
3. Надання податкової та інституційної підтримки, зокрема встановлення пільг і створення нових кластерів.
4. Фінансову підтримку підприємств через фонд підтримки та ваучерні механізми.
5. Розвиток людського капіталу шляхом створення програм професійного навчання та перекваліфікації.

6. Налагодження нових економічних зв'язків.

7. Формування резервів та ефективне управління ресурсами.

Наразі існує значний дефіцит актуальної інформації, особливо необхідної для військових адміністрацій, щодо незареєстрованих ВПО та їхніх намірів. Йдеться про оцінку готовності цих осіб залишатися або покинути регіон чи країну, плани щодо працевлаштування, започаткування власного бізнесу або придбання житла. Ці дані є критично важливими для оцінки трудового потенціалу регіону та стратегічного планування його соціально-економічного розвитку.

Потенціал координації між військовими адміністраціями та територіальними громадами у сфері залучення людського капіталу ВПО використаний не повною мірою через кілька чинників:

- відсутність систематизованих реєстрів ВПО з інформацією про професійні навички, що ускладнює їхнє працевлаштування на місцевому рівні або за умов релокації;
- несистемність політики щодо психологічної, ментальної та освітньої адаптації ВПО, а також недостатнє залучення переселенців до процесів самоорганізації в громадах;
- проблеми з інфраструктурною стійкістю, включно з водопостачанням та водовідведенням, транспортом, торговельними мережами, лініями електропостачання та системами утилізації сміття, що особливо загострюється підвищеним навантаженням через внутрішню міграцію та релокацію виробництв;
- невикористаний потенціал прискореного навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікації ВПО для залучення їх до роботи на евакуйованих підприємствах.

Навантаження на місцеві бюджети значно зросло через потребу в гуманітарних заходах: тимчасовому розміщенні, харчуванні та соціальній підтримці переселенців. Ця ситуація ускладнюється поступовим зменшенням міжнародної гуманітарної допомоги (передусім із Словаччини, Угорщини,

Німеччини, Австрії та інших країн ЄС), яка активно надходила на початку війни, що посилює дефіцит ресурсів для підтримки ВПО.

Водночас переміщення населення та підприємств стимулювало економічну активність [32]. За даними Львівської обласної військової адміністрації станом на липень 2022 року до Львівської області було релоковано 147 підприємств, з яких 90 вже відновили виробництво, а близько 900 заявок перебувають на розгляді. Найбільше серед релокованих — підприємства легкої промисловості та торгівлі (по 25), машинобудування (20), металообробки (14), харчової промисловості (13), хімічної промисловості (9) та будівництва (8) [33; 34].

Львівська область першою запровадила програму фінансової підтримки релокованого бізнесу, що діє з кінця квітня. Після реєстрації підприємства отримують допомогу у розмірі 100 тис. грн; додатково виділяється 100 тис. грн за створення 20 робочих місць та 150 тис. грн при підключенні до електромережі. Оформленому бізнесу надаються два ваучери: 50 тис. грн на маркетинг та 80 тис. грн на сертифікацію продукції для експорту.

Значний приплив ВПО сприяв зростанню доходів підприємств Західної України, зокрема закладів тимчасового розміщення, харчування, курортних об'єктів і роздрібною торгівлі, що позитивно позначилося на доходах місцевих бюджетів. Очікується зростання попиту на житло, що відкриває перспективи для будівельного бізнесу, особливо з урахуванням державних замовлень. Водночас висока вартість нерухомості ускладнює оренду або придбання житла для більшості ВПО.

Крім внутрішніх міграцій, на соціально-економічну ситуацію регіонів суттєво вплинула релокація підприємств. Станом на кінець травня — першу половину червня 2022 року в межах програми релокації переміщено 601 підприємство, з яких 390 відновили роботу. Найбільші обсяги релокації зафіксовано у Закарпатській (305 підприємств, 256 активних) та Львівській (147 підприємств, 90 активних) областях. Значну частку становлять компанії, незалежні від місцезнаходження, зокрема ІТ-підприємства — у Закарпатській

області вони складають 49 % релокованих підприємств. Паралельно зростає ініціатива щодо релокації бізнесу за кордон, що може стимулювати відтік капіталу.

Водночас існує низка проблем, що ускладнюють адаптацію релокованих підприємств:

- відсутність підтримки у створенні нових кластерів або інтеграції в наявні економічні кластери;
- відсутність системи моніторингу та оцінки ефективності програми релокації з точки зору якісних показників, зокрема комерційних результатів та впливу на соціально-економічну сферу регіонів;
- недостатнє використання географічної близькості до ЄС та транскордонних мереж.

Для залучення інвестицій у розвиток релокованих підприємств зростає роль інноваційних інструментів, таких як інвестиційні конференції та краудфандинг.

Що стосується міжетнічних та міжконфесійних відносин, вплив війни на Західну Україну менш очевидний. Особливу увагу слід приділити Закарпатській області та угорській спільноті регіону, де спостерігається штучне загострення міжетнічних конфліктів у медіапросторі як українськими, так і угорськими ЗМІ.

У контексті соціалізації ВПО та залучення їхнього людського потенціалу для розвитку регіональної економіки доцільні такі заходи:

1. Створення систематизованих реєстрів ВПО за кваліфікаціями для полегшення працевлаштування в межах громад або виробничих підприємств. Банки даних мають містити персональні відомості (ПІБ, вік, стать, місце проживання), освіту, професію, попередню посаду та контакти. Особливо важливо вести облік ВПО, які не планують повертатися до своїх регіонів через окупацію, пошкоджене майно або бажання залишитися в більш безпечних регіонах. Такі дані слід регулярно оновлювати та передавати до обласних військових адміністрацій для подальшого аналізу та стратегічного планування.

2. Прискорене навчання та підвищення кваліфікації ВПО, зокрема перекваліфікація для роботи на релокованих підприємствах. До цього залучаються вищі та спеціальні навчальні заклади, асоціації органів місцевого самоврядування, громадські організації та бізнес-асоціації. Важливо активно використовувати міжнародну фінансову та технічну підтримку, зокрема від ООН і Червоного Хреста.

3. Інформаційно-роз'яснювальна робота серед ВПО щодо актуальних вакансій, можливостей перекваліфікації та підвищення кваліфікації. Це включає прямий контакт (телефон, месенджери, електронна пошта), публічні заходи та поширення інформації в соцмережах. Також важливо інформувати про можливості самозайнятості, започаткування власного бізнесу та залучення фінансування через програми пільгового кредитування, гранти й міжнародну допомогу.

З метою сприяння адаптації та розвитку релокованих підприємств через смартрелокацію доцільно застосовувати такі інструменти:

1. Кластерний підхід – створення на безпечних територіях точок економічного зростання: скупчення споріднених релокованих підприємств; інтеграція у вже існуючі кластерні структури.

2. Моніторинг ефективності релокації – оцінка не лише кількості переміщених підприємств, а й їхніх комерційних результатів та впливу на соціально-економічну й гуманітарну ситуацію. Анкетування підприємств допоможе створити релевантні індикатори.

3. Транскордонні консультації – взаємодія з місцевою владою суміжних країн ЄС (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія) щодо розвитку ділових контактів, кооперації та поставок сировини й продукції на зовнішні ринки.

4. Інвестиційні заходи – проведення конференцій в Україні та за кордоном для презентації проектів релокованих підприємств потенційним інвесторам, донорам та міжнародним організаціям. Це сприятиме залученню інвестицій, технічної допомоги та додаткового фінансування через ринок цінних паперів.

Транскордонне та міжрегіональне співробітництво:

1. Моніторинг і інвентаризація можливостей участі у грантах і програмах ЄС, створення «путівника транскордонних можливостей» для публікації на сайтах ОВА та ТГ, а також у соціальних мережах.

2. Заохочення ТГ використовувати транскордонні інструменти через публічні заходи та тренінги з експертним і промоційним супроводом, під координацією агенцій регіонального розвитку та ОВА.

3. Встановлення контактів із транскордонними партнерами для: сприяння створенню європейських об'єднань територіального співробітництва; визначення пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва з урахуванням економічних та гуманітарних викликів; підготовки пропозицій ЄС щодо впровадження макрорегіональної стратегії для Карпатського та Дунайського регіонів.

Для підтримки соціальної стабільності та згуртованості ТГ:

1. Організація публічних комунікаційних заходів для протидії етнічним або конфесійним провокаціям за участі експертів, громадських організацій та представників національних меншин і релігійних організацій.

2. Поширення патріотичних матеріалів із меседжем єдності всіх мешканців України незалежно від етнічного походження та віросповідання через аудіовізуальні матеріали, публікації, репортажі, інтерв'ю та інші формати.

2.3. Проблеми та пропозиції щодо покращення інтеграційних процесів для внутрішньо переміщених осіб

За даними Міністерства соціальної політики України, станом на травень 2025 року в країні було зареєстровано близько 4,6 млн внутрішньо переміщених осіб [3]. Хоча це значно менше порівняно з 2022 роком, така кількість свідчить про масштабні міграційні процеси, що тривають.

З огляду на понад 11-річну війну в Україні, постає необхідність ефективного державного регулювання інтеграції ВПО у громади, мінімізації

негативних наслідків для населення та забезпечення прав і свобод переміщених осіб [38].

У Плані законопроектної роботи Верховної Ради на 2025 рік визначено ключові напрями, зокрема:

- збереження єдності української спільноти;
- пом'якшення наслідків демографічної кризи, спричиненої військовою агресією РФ;
- реалізація Стратегії державної міграційної політики;
- формування дієвої публічної політики щодо внутрішнього переміщення;
- визначення ВПО, які потребують першочергової державної підтримки [21].

Кабінет Міністрів України у Плані пріоритетних дій на 2025 рік також визначив низку ключових напрямів, зокрема: формування політики щодо внутрішнього переміщення; реалізацію проектів і програм підтримки ВПО, серед яких «Надзвичайна кредитна програма для відновлення України» та «Програма з відновлення України».

Основними напрямами політики сприяння інтеграції ВПО є: забезпечення житлом сприяння у працевлаштуванні соціальний захист забезпечення права на освіту надання медичної допомоги надання допомоги в отриманні документів, які посвідчують особу та підтверджують громадянство України участь у місцевому самоврядуванні.

Основними напрямами політики сприяння інтеграції ВПО, згідно зі Стратегією державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року (раніше – Стратегія інтеграції ВПО до 2024 року), є п'ять ключових цілей [41]:

1. Забезпечення прав і свобод ВПО – гарантування доступу до житла, соціальних, медичних, освітніх та правових послуг на рівні з іншими громадянами.

2. Соціальна адаптація та інтеграція – підтримка психологічної, освітньої та культурної інтеграції ВПО у приймаючі громади, сприяння розвитку соціальної згуртованості.

3. Економічна інтеграція – сприяння працевлаштуванню, самозайнятості та бізнес-активності ВПО, формування умов для використання їхнього трудового потенціалу.

4. Підтримка місцевих громад – забезпечення ресурсної та інституційної підтримки територіальних громад, які приймають ВПО, мінімізація навантаження на інфраструктуру та соціальні послуги.

5. Моніторинг та оцінка ефективності політики – систематичне відстеження потреб ВПО, оцінка результативності програм інтеграції та коригування політики на основі зібраних даних.

Визначено п'ять основних цілей Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення до 2025 року можна подати так:

1. Посилення державної спроможності – ефективно реагування на виклики щодо підтримки ВПО.

2. Забезпечення безпеки та гуманітарної підтримки – організація евакуації та задоволення нагальних потреб людей із небезпечних районів.

3. Адаптація ВПО – створення умов для комфортного та безпечного життя на новому місці проживання.

4. Інтеграція у громади – сприяння соціальній та економічній інтеграції ВПО в нових місцях.

5. Безпечне повернення та реінтеграція – підтримка ВПО у разі повернення до попереднього місця проживання та відновлення життєдіяльності.

Мета інтеграції ВПО – створення умов, за яких внутрішньо переміщені особи можуть повноцінно користуватися конституційними правами та виконувати обов'язки без дискримінації.

Основні інструменти та заходи:

1. Ради ВПО – консультативно-дорадчі органи при обласних, районних та міських державних адміністраціях, що реалізують регіональну політику у сфері захисту прав ВПО та сприяють адаптації у громадах.

2. Проєкти та програми підтримки рад ВПО: «Єднання заради дії» (IREX та благодійний фонд, підтримка Держдепу США) – охоплює ВПО різних вікових категорій та членів приймаючих громад у 18 областях. «Підтримка спроможності державних установ та місцевих громад» – інституційна, технічна та консультативна підтримка органів соціального захисту та допомога постраждалим від війни (23 області) [31].

3. Інформаційна підтримка ВПО: Спеціальний розділ на сайті Мінсоцполітики з інформацією про види допомоги, оформлення виплат, соціальні послуги та реабілітацію. Онлайн-платформи та програми на кшталт «Допоміжні засоби реабілітації» [20].

4. Навчальні та тренінгові заходи: Серія тренінгів «Інтеграція сімей ВПО у громади проживання» для соціальних працівників і фахівців, що сприяє адаптації та інтеграції ВПО. Вебінари та посібники (наприклад, «Порадник з інтеграції ВПО у місцеві громади») щодо стратегічного планування інтеграції, виявлення потреб ВПО, забезпечення стійкої підтримки та комунікації з новими мешканцями.

5. Партнерство та обмін досвідом: Співпраця громадських організацій, міжнародних фондів (програма «Стійкість», ERIM, DECIDE), органів місцевого самоврядування та асоціацій громад для обміну досвідом та підвищення ефективності інтеграційних процесів [4].

Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у громади має низку позитивних аспектів. Вона збільшує можливості розвитку як самих ВПО, так і приймаючих громад, оскільки переселенці можуть стати активними учасниками економічних відносин, створювати власний бізнес або працевлаштовуватися, а громада отримує нові ідеї та соціокультурні ініціативи [43]. Врахування потреб ВПО сприяє забезпеченню стабільності у кризові періоди, зменшує соціальну напругу та створює умови для мирного співіснування різних груп населення. Активна

робота з інтеграції переселенців формує позитивний імідж громади серед донорів і міжнародних інвесторів, що підвищує шанси на фінансування довгострокових проєктів. Інтеграція ВПО також покращує згуртованість громади завдяки проведенню спільних культурних, освітніх та спортивних заходів, які сприяють взаєморозумінню між місцевими жителями та переселенцями. Крім того, залучення кваліфікованих кадрів із числа ВПО до місцевих підприємств і установ сприяє зростанню економічного потенціалу громади, а збільшення чисельності населення стимулює розвиток інфраструктури, зокрема будівництво шкіл, лікарень та житлових об'єктів [34].

Водночас інтеграція ВПО стикається з певними проблемами. За результатами опитування, проведеного у межах швейцарсько-українського проєкту «Децентралізація для розвитку демократичної освіти», лише 13,4 відсотка респондентів вважають себе повністю інтегрованими, 12 відсотків – зовсім не інтегрованими, а решта – частково або певною мірою інтегровані. Це свідчить про те, що значна частина внутрішньо переміщених осіб ще не відчуває повного включення в життя громади, що підкреслює необхідність продовження заходів з адаптації та соціальної інтеграції. Інтеграція ВПО є важливою для підвищення економічного, соціального та культурного потенціалу громад, однак потребує системного підходу та комплексних рішень для подолання існуючих бар'єрів.

Аналіз стану інтеграції ВПО у громади України вказує на кілька ключових проблем. По-перше, нестача актуальної інформації про внутрішньо переміщених осіб ускладнює планування та реалізацію програм підтримки [6; 10; 19; 39]. За даними Міністерства соціальної політики України, кількість ВПО становить близько 4,6 млн, тоді як за даними Міжнародної організації з міграції – близько 3,5 млн. Відсутність узгоджених та оперативних даних про чисельність, потреби та умови життя переселенців ускладнює ефективне управління процесами інтеграції. По-друге, спостерігається недовіра з боку ВПО до місцевих органів влади, адже переселенці часто оцінюють рівень підтримки як недостатній, що знижує їхню готовність до участі у житті громади та соціальної активності. По-

третє, упередженість частини місцевого населення та наявність стереотипів щодо ВПО потенційно створюють ризики соціальної напруги та конфліктів. По-четверте, недостатність ресурсів і послуг, зокрема житла, робочих місць, медичного обслуговування та соціальної підтримки, обмежує можливості ВПО для повноцінної участі у життєдіяльності громади.

Враховуючи зазначені проблеми, можна сформулювати пропозиції для покращення процесу інтеграції ВПО, зокрема забезпечення більш точного та систематичного обліку переселенців, підвищення ефективності комунікації між місцевими органами влади та ВПО, проведення освітніх та інформаційних кампаній для зменшення упередженості місцевого населення, а також розвиток інфраструктури та соціальних послуг, доступних для внутрішньо переміщених осіб.

Для покращення інтеграції ВПО доцільно розробити та впровадити єдину комплексну державну програму підтримки внутрішньо переміщених осіб, яка охоплювала б такі ключові напрями: забезпечення житлом, психологічну підтримку, доступ до освітніх, соціальних та медичних послуг, допомогу у працевлаштуванні, а також створення умов для розвитку підприємницької діяльності за новим місцем проживання. Одним із важливих заходів є оновлення Єдиної інформаційної бази даних про ВПО, що дозволить встановити фактичну кількість переселенців та визначити реальні об'єми їхніх потреб, що, у свою чергу, забезпечить формування ефективної державної політики на основі достовірних даних [16].

Ключовим завданням є створення додаткових механізмів підтримки ВПО на рівні місцевих органів влади. Це може здійснюватися через впровадження цільових програм коштом місцевих бюджетів та проведення широкої інформаційної роботи щодо залучення ВПО до участі в житті громади, наприклад через ради ВПО або органи самоорганізації населення. Важливим є також створення координаційного органу міжнародної допомоги ВПО із залученням представників міжнародних організацій, який би забезпечував координацію взаємодії міжнародних інституцій, органів державної влади та

місцевого самоврядування з метою справедливого розподілу допомоги, прозорості та ефективності її надання [39].

Не менш важливим є забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо всіх видів допомоги ВПО шляхом регулярного оприлюднення інформації на офіційних веб-ресурсах, що сприятиме підвищенню довіри переселенців та місцевої спільноти до дій влади. Такий комплексний підхід дозволить покращити соціальну адаптацію, інтеграцію ВПО та сприятиме більш ефективному використанню ресурсів як держави, так і міжнародних донорів.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Розкрито особливості трансформації місцевих спільнот в умовах воєнних викликів. Війна стала серйозним випробуванням для системи місцевого самоврядування, продемонструвавши її здатність ефективно протидіяти надзвичайним загрозам та кризовим ситуаціям. Реформа децентралізації підтвердила свою практичну ефективність, забезпечивши економічну стійкість громад та їхню оперативну адаптивність до нових умов. У громадах, що не перебували в зоні активних бойових дій, вдалося організувати прийом внутрішньо переміщених осіб (ВПО), надати їм належну інфраструктуру та державні послуги на високому рівні. Реалізація децентралізаційної реформи надала громадам автономію, фінансову незалежність та можливість самостійно приймати рішення, що стало критично важливим для подолання викликів воєнного часу. Бюджети територіальних громад продовжують демонструвати тенденції зростання доходів, що свідчить про ефективне господарювання навіть у складних умовах. Разом з тим залишається значний потенціал для підвищення фінансової спроможності. Серед перспективних механізмів зміцнення економічної бази громад слід визначити такі рекомендації: залучення інвестицій, оптимізацію витрат, розвиток малого та середнього бізнесу, використання грантів і спонсорської підтримки, активну взаємодію з міжнародними організаціями та донорами, застосування податкових пільг і зменшення податкового навантаження. Комплексне використання зазначених інструментів може забезпечити суттєве підвищення ефективності місцевого самоврядування та його фінансової стійкості в умовах воєнного конфлікту. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення спроможності територіальних громад у кризових умовах та забезпечення їхньої стійкості в перспективі.

2. Визначено форми та інструменти взаємодії громадян і влади, які сприяють підтримці соціальної цілісності. Громадські об'єднання, виступають

важливим чинником підвищення ефективності управління разом з органами публічної влади. Такі організації здатні виконувати завдання, у яких державні структури проявляють низьку оперативність або недостатню результативність, зокрема в частині контролю та нагляду. Взаємодія влади та суспільства проявляється у проведенні моніторингових досліджень, аналітичній роботі, інформаційній підтримці, організації опитувань, роз'яснювальній діяльності та патронатних ініціативах, що сприяє підвищенню прозорості та підзвітності управлінських процесів.

Сучасне українське суспільство володіє високим організаційним і мобілізаційним потенціалом, який дозволяє оперативно формувати та координувати волонтерські ініціативи, організовувати виробничі та логістичні процеси, забезпечувати ресурсну підтримку і здійснювати аналітичну оцінку ситуації. Крім того, воно здатне налагоджувати взаємодію з українськими громадами за кордоном і протидіяти інформаційним загрозам. Разом із тим залучення великої кількості суб'єктів до виконання численних завдань вимагає системного підходу до оцінки ефективності та раціонального використання цього потенціалу. У зв'язку з цим необхідними кроками визначено подальшу розробку стратегій підвищення продуктивності взаємодії органів публічної влади та громадських організацій, ініціативних груп і окремих громадян. Не менш важливим є формування методологічних підходів до моніторингу та оцінки результативності діяльності органів влади та системи управління загалом, що передбачає спеціалізоване навчання, методичне супроводження та забезпечення належного рівня роз'яснювальної роботи для всіх залучених сторін.

3. Досліджено правові підходи до організації ефективної співпраці між владою та громадськістю. Аналіз нормативно-правового забезпечення взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства в умовах воєнного стану свідчить про те, що існуюча правова база має на меті створення умов для ефективної співпраці влади та громадськості. Прийняття низки законів дало можливість громадським організаціям більш активно впливати на

діяльність органів влади та місцевого самоврядування. Водночас на практиці спостерігається низка проблем, які перешкоджають повноцінній реалізації їхніх повноважень і обмежують ефективність взаємодії. До таких проблем належать: недостатня узгодженість законодавчих норм, відсутність чітких механізмів контролю та оцінки результативності діяльності органів влади за участю громадськості, а також обмежена правова підтримка нових форм взаємодії у кризових умовах. Подальше удосконалення нормативної бази є необхідним для забезпечення прозорості, підзвітності та більш системної співпраці між державними інституціями та громадянським суспільством. Тому, необхідними кроками мають стати: розробка чітких методик моніторингу та оцінювання ефективності співпраці органів влади з громадськими організаціями; внесення зміни до законодавства для більш точного визначення повноважень та функцій громадських організацій у взаємодії з владою; створення правових механізмів підтримки нових форм співпраці в умовах воєнного та надзвичайного стану; забезпечення методичного та навчального супроводження для органів влади і громадських організацій з метою підвищення ефективності спільних управлінських процесів; сприяння інтеграції досвіду успішних міжнародних практик у законодавчі та організаційні механізми взаємодії.

4. Проаналізовано вплив внутрішнього переміщення на приймаючі громади та їхні управлінські рішення. Внутрішнє переміщення населення створює значний соціально-економічний та управлінський тиск на приймаючі громади. Спостерігається збільшення навантаження на інфраструктуру, соціальні послуги та місцевий ринок праці. Громади змушені адаптувати управлінські рішення, оперативно розподіляючи ресурси та координуючи допомогу. Водночас прибуття ВПО стимулює розвиток місцевої економіки та волонтерських мереж. Важливим фактором є готовність місцевої влади, самої громадськості, ВПО до взаємної співпраці. Успішна інтеграція залежить від комунікації, планування та гнучкості управлінських підходів. Загалом, внутрішнє переміщення виступає каталізатором змін, які потребують ефективного управлінського реагування. Отже, необхідно: розвивати

економічну інтеграцію ВПО через стимулювання працевлаштування, підтримку малого та середнього бізнесу, соціальні проекти та навчальні програми; стимулювати розвиток волонтерських мереж та партнерств із місцевим бізнесом і міжнародними організаціями для забезпечення додаткових ресурсів і підтримки соціальної інфраструктури; проводити регулярну комунікацію з населенням, включаючи ВПО, для зменшення соціальної напруги, формування довіри та підвищення залученості громадян у місцеві процеси.

5. Окреслено ключові напрями вдосконалення інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нове соціальне середовище. Інтеграція ВПО потребує комплексного підходу, який охоплює соціальні, економічні та культурні аспекти. Створення сприятливого соціального середовища підвищує залучення внутрішньо переміщених осіб до місцевої громади та економічної активності. Важливими є заходи щодо забезпечення житлом, доступу до освіти, медичних послуг та ринку праці. Громадські ініціативи та програми підтримки сприяють соціальному включенню та формуванню відчуття приналежності. Необхідне використання цифрових інструментів для комунікації та координації інтеграційних процесів. Координація дій влади, громадськості та бізнесу дозволяє ефективно реагувати на виклики та забезпечувати стійкий розвиток. Вдосконалення інтеграційних механізмів підвищує соціальну згуртованість і зміцнює місцеві громади. Аналіз процесів інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) дозволяє виявити низку проблемних аспектів, серед яких слід зазначити: відсутність актуальної та повної інформації про кількість ВПО; недостатній рівень довіри з боку переміщених осіб до місцевих органів влади; упереджене ставлення частини місцевого населення; а також обмеженість ресурсів і соціальних послуг для належної підтримки ВПО. У рамках підвищення ефективності інтеграційних процесів доцільно розробити та впровадити комплексну державну програму підтримки ВПО, оновити та систематизувати Єдину інформаційну базу даних про переміщених осіб з метою забезпечення обґрунтованого прийняття управлінських рішень. Також важливо створити координаційний орган для управління міжнародною допомогою ВПО,

гарантувати прозорість і відкритість діяльності органів влади щодо надання всіх видів підтримки, а органам місцевого самоврядування — запровадити додаткові механізми підтримки та інтеграції ВПО на рівні громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базові інструменти партисипативної демократії в адміністративних центрах районів східної України. UPLAN від 25 червня 2024 р. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/bazovi-instrumenty-partyssyatyvnoidemokratii-v-administratyvnykh-tsentrakh-raioniv-skhidnoi-ukrainy>.

2. Україні запустять нову програму для підтримки переселенців. Вебсайт «МінфінМедіа». URL: <https://minfin.com.ua/ua/2025/04/28/149874254/> 29 Стратегічне планування інтеграції ВПО у громади. Швейцарсько-український проєкт «Децентралізація для розвитку демократичної освіти». Слайд 36. URL: https://hromady.org/wpcontent/uploads/2025/04/100425_Вебінар.pdf.

3. Внутрішньо переміщені особи. Веб-сайт Інформаційно-обчислювального центру Міністерства соціальної політики. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vproyu>.

4. Внутрішньо переміщеним особам. Вебсайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/vnutrishno-peremishchenym-osobam>.

5. Безгін В. Як війна змінить регіональну політику в Україні: децентралізація, громади, податки, економіка / В. Безгін. Київ, 2022. URL: <https://agropolit.com/blog/503-yak-viyna-zminit-regionalnu-politiku-v-ukrayinidetsentralizatsiya-gromadi-podatki-ekonomika>.

6. Допоміжні засоби реабілітації. Вебсайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/pro-sotsialnu-pidtrymku/dzr>.

7. Дослідження проблем та потреб українського громадського сектору в умовах війни. Короткий звіт. Київ, 2023. 12 с. URL: https://eef.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/EU_Phoenix_short_conclusions_UA.pdf

8. Європейська хартія місцевого самоврядування / Рада Європи. Страсбург, 1985. URL: <https://www.coe.int/en/web/congress/european-charter-of-local-self-government>.

9. З місця на місце: Сприйняття громадами проблеми переміщення та довгострокових рішень в Україні (Травень 2024). URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/From%20Place%20to%20Place_UKR_May_2024.pdf?utm_source=chatgpt.com.

10. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у громади – посібник для органів місцевої влади. Вебпортал «Децентралізація». URL: <https://decentralization.ua/news/1713423>.

11. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка. – Київ : НІСД, 2023. – 54 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02>.

12. Місцеві громади в реаліях воєнного часу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3913229-miscevi-gromadi-v-realiah-voennogo-casu.html>.

13. Народовладдя на місцях під час воєнного стану. Лабораторія законодавчих ініціатив : офіц. сайт. 2023. 31 січ. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/narodovladdya-na-misczyah-pid-chas-voynennogo-stanu/>.

14. Національна мережа організацій громадянського суспільства України: формуємо разом! URL: <https://gurt.org.ua/news/recent/54678/> ; Меморандум ініціативи створення Національної мережі організацій громадянського суспільства України. 2019. 24 лип. Портал ГУРТ. URL: https://gurt.org.ua/uploads/news/files/2019-8/National_CS0_Network_Memorandum.pdf

15. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України від 27 вересня 2021 р. № 487/2021 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n23>.

16. Опитування щодо потреб ВПО у всіх областях України (вересень 2024). Швейцарсько-український проєкт «Децентралізація для розвитку демократичної освіти». URL:

<https://hromady.org/wpcontent/uploads/2024/10/Презентація-Опитування-.pdf>

17. Організація Об'єднаних Націй, 1951, Конвенція про статус біженців. URL: <https://www.unhcr.org/media/1951-refugee-convention-and-1967-protocol-relating-status-refugees>.

18. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024 р.). Соціологічне опитування Центру Разумкова. 2024. 07 лют. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vladydovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>.

19. Підтримка внутрішньо переміщених осіб: тривають тренінги для інтеграції у нові громади. Вебсайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/pidtrymka-vnutrishnoperemishchenykh-osib:-tryvayut-treninhy-dlya-intehratsiyi-u-novi-hromady>.

20. Підтримка спроможності державних установ та місцевих громад у зміцненні системи соціального захисту в Україні». Вебсайт «Благодійний фонд «Стабілізуєш суппорт сервісез». URL: <https://sssua.org/projects/pidtrymka-spromozhnosti-derzhavnykh-ustanov-ta-mistsevykh-hromad-u-zmitsnenni-systemysotsialnoho-zakhystu-v-ukraini-2025/>.

21. План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2025 рік : Затверджено Постановою Верховної Ради України від 11 лютого 2025 року № 4228-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4228-20#n14>.

22. Посібник з моніторингу та оцінювання надання соціальних послуг в Україні / С. Щербань, Р. Шейко, Г. Левкіна. Харків : ХІСД, 2017. 112 с.

23. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення порядку ввезення, обліку та розподілу гуманітарної допомоги. Проект Закону від 16.03.2023 № 9111. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41537>.

24. Про заходи державної регіональної політики на підтримку децентралізації влади. Указ Президента України від 29 квітня 2021 року № 180/202. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0031525-21#Text>.

25. Про міжнародне територіальне співробітництво: Закон України від 24 квітня 2024 р. № 3668-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-20#Text>.

26. Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування. Проект Закону від 13.04.2022 № 7283. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39362>

27. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України від 7 вересня 2021 року № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/487/2021#Text>.

28. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

29. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

30. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: загальні тенденції, регіональні особливості : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2014. 78 с.

31. Програма «Єднання заради дії». Вебсайт «Благодійний фонд «Стабілізейшен суппорт сервісез». URL: <https://yednanniazaradydii.org.ua/aboutproject/#:~:text=«Єднання%20заради%20дії%20—%20це,та%20стабілізації%20ситуації%20в%20Україні.>

32. Релокація бізнесу в Україні та в ЄС. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/213880_relokatsya-bznesu-v-ukran-ta-v-s.
33. Релокація бізнесу. Як відновити підприємство на новому місці? URL: <https://svidomi.in.ua/page/relokatsiia-biznesu-yak-vidnovyty-pidpryemstvona-novomu-mistsi>.
34. Релокація бізнесу на Львівщині. Які проблеми виникали. URL: https://tvoemisto.tv/news/lvivshchyna_stala_liderom_po_relokatsii_pidpryemstv_i_spivpratsi_z_biznesom_145288.html.
35. Тягнирядно Л. Чим живе громадянське суспільство протягом двох років війни – дослідження КМІС. Укрінформ. 2024. 30 квіт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3858322-cim-zive-gromadanske-suspilstvoprotagom-dvoh-rokiv-vijni-doslidzenna.html>; Підсумки 2023 р.: громадська думка українців. Загальнонаціональне соціологічне опитування (8–15 грудня 2023 р.) / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва.
36. Соціальні послуги. Вебсайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymku/pro-soc-pidtrymku/sotsialni-posluhy>.
37. Спільні безпекові зобов'язання між Україною та Європейським Союзом / Президент України Володимир Зеленський : офіц. інтернет-представництво. 2024. 27 черв. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilnibezpekovi-zobovyazannya-mizh-ukrayinoyu-ta-yevropejsk-91801>.
38. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року: Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 482-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-p#Text>.
39. Стратегічне планування інтеграції ВПО у громади. Вебсайт Всеукраїнської Асоціації об'єднаних територіальних громад. URL: <https://hromady.org/anons-vebinaru-strategichne-planuvannya-integracii-vpo-ugromadi/#>.

40. Стратегічне планування інтеграції ВПО у громади. Швейцарсько-український проєкт «Децентралізація для розвитку демократичної освіти». Слайд 36. URL: https://hromady.org/wpcontent/uploads/2025/04/100425_Вебінар.pdf.

41. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року: Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 року № 312-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-r#Text>.

42. Центр Разумкова. 2023. 27 груд. URL: <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2023-roku-gromadska-dumka-ukraintsiv>.

43. Фізична ідентифікація. Вебсайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/osobam-litnoho-viku/fizychna-identyfikatsiya>.

44. Формування та становлення громадянського суспільства в Україні : монографія / [авт.кол.:В.І. Цимбалюк, В.І. Гришко, І.В. Мішук та ін.]. Одеса, 2019. 158 с.

45. У Львові затвердили стратегію розвитку Львівської міської громади на 2026 – 2028. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/community/u-lvovi-zatverdyly-stratehiiu-rozvytku-lvivskoi-miskoi-hromady-na-2026-2028>.

46. Швейцарсько-український проєкт «Децентралізація для розвитку демократичної освіти». URL: https://hromady.org/wp-content/uploads/2025/04/100425_Вебінар.pdf.

47. Яшник М. Дослідження ініціатив відновлення в Україні та роль громадянського суспільства в процесах відновлення: основні результати комплексного соціологічного дослідження, проведеного у квітні – травні 2023 : пресреліз. КМІС. 2023. 21 лип. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1268&page=1>.

48. Brookings Institute and University of Bern, April 2009, Inter-Agency Standing Committee on Durable Solutions: Framework: Durable Solutions for Internally Displaced Persons. URL:

<https://www.internal-displacement.org/publications/iasc-framework-on-durable-solutions-for-internally-displaced-persons/>.

49. Gavkalova, N., Avedyan, L., Akimov, O., Akimova, L., & Belyavtseva, V. (2023). The effectiveness of the development of territories in the state regional system politicians. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 4(51), 333- 344. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4116>

50. Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC). (2023). *2023 Global Report on Internal Displacement (GRID)*. Internal Displacement Monitoring Centre.

51. IOM Ukraine. *Data for Durable Solutions: Ukraine Symposium Summary Report and Way Forward*. 2023. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1861/files/documents/2023-05/data-for-durable-solutions-symposium-report_ukraine-eng.pdf.

52. *Ukraine Returns Report | Displacement Tracking Matrix*. URL: [https://displacement.iom.int/sites/default/files/public/reports/DTM %20Ukraine_Rd %207 %20- %2027June-8July_Recorded_IDP_19_Oblasts_2022_Public_Raion_Ukr_0.pdf](https://displacement.iom.int/sites/default/files/public/reports/DTM%20Ukraine_Rd%207%2027June-8July_Recorded_IDP_19_Oblasts_2022_Public_Raion_Ukr_0.pdf)

53. *UN Guiding Principle on Internal Displacement*. URL: https://www.unhcr.org/ua/media/un-guiding-principles-internal-displacement-ua-pdf?utm_source.